

Bekova Nazzora Jo'rayevna

*BuxDU O'zbek tili va adabiyoti Kafedrası professori, f.f.d. Ph. Dr. Prof. Hikmet Korash
Nigde Omer Halisdemir University Central Campus 51240 Nigde TÜRKİYE
hikmetkoras@ohu.edu.tr*

Komilova Zebiniso Botir qizi

*Buxoro davlat universiteti "Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik"
Mutaxassisligi magistranti zebiniso.komilova@icloud.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq mumtoz adabiyotining muhim namunalaridan biri bo'lgan "Devon Imloyi Buxoriy" asarining mazmuni, adabiy xususiyatlari va ma'naviy ahamiyati tahlil qilinadi. Asarda ilgari surilgan diniy-axloqiy va falsafiy g'oyalar, ilm va ma'rifatning qadri, tasavvufiy qarashlar hamda ularning bugungi kun uchun dolzarbligi yoritiladi. Shuningdek, asarning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va adabiyotshunoslikdagi ilmiy ahamiyati ham alohida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Devon Imloyi Buxoriy, mumtoz adabiyot, tasavvuf, ilm, ma'naviyat, axloq, badiiy san'at, Sharqshunoslik.

KIRISH

O'zbekiston mumtoz adabiy merosi Sharq madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Unda diniy, axloqiy va falsafiy g'oyalar mujassam bo'lib, asrlar davomida xalq ma'naviyatini shakllantirishga xizmat qilib kelgan. Shunday bebaho durdonalardan biri bu — "Devon Imloyi Buxoriy"dir. Mazkur asar Alhoda nashriyoti tomonidan chop etilgan bo'lib, uning tayyorlanishida O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti mutaxassislari bevosita ishtirok etishgan.

Qo'lyozmalar asosida tiklangan ushbu nashr nafaqat adabiyotshunoslar, balki tarixchi va ma'naviyatshunoslar uchun ham qimmatli manba hisoblanadi. Bugungi kunda milliy merosni o'rganish, uni yoshlarga yetkazish va adabiyotning tarbiyaviy ahamiyatini kengaytirish dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtayi nazardan "Devon Imloyi Buxoriy"ni tadqiq etish nafaqat tarixiy zarurat, balki bugungi kun uchun ham muhim ilmiy vazifadir.

Mavlono Imlo Buxoriy yurt va mintaqaning ko'zga ko'ringan shoir va mutasavvufilaridandir. U hijriy 1099 yoki 1100-yilda Afg'onistonning hozirgi Balx viloyatining Sangarak hududida tug'ilgan. Sadriddin Ayniyning "Tojik adabiyoti namunasi" kitobidagi keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, Imlo diniy ilmlarni o'rganish uchun Buxoroi Sharifga borib, o'sha shaharda yashashni davom ettirgan va keyinchalik o'zini o'sha davr fors adabiyoti namoyandalaridan biri sifatida ko'rsatgan. Keyin asrlar o'tgan sari ba'zi adabiy-tarixiy manbalarda Buxoriyning Imlosi, Oxund Muhammad (Muhammadi Imlo, Alouddin, bu muhtaram Shayx Yusufuddin Ibn Horun Xoja Arab, Imlo laqabli), ba'zi hollarda esa Hazrat Imlo, Ishrat nomlari bilan tilga olingan.

O'zining she'rlaridagi mavzulariga kiritgan ishoralarga ko'ra, Imlo Buxoriy oltmish olti yildan ortiq umr ko'rgan.

Ayrim she'rlarida buni ham tilga olgan. Hazrati shayx bobo hazratlari Abulhasan Ishqiy (Quds-i Sara)ning ishqiy xulqlarida Mavlono Imloning birinchi pirlari, shayx mirzo Bahodir hazratlarining buyuk xulqlarida ikkinchi pir badan sherlari (rahmatullohi alayh) edilar.

Hazrati Mavlono shayx Azizon Quds Sora va hazrati shayx Xoja Padsha Salim Balxiy hazratlarining yashirin xulqlarida to'rtinchi pirning jamoatdagi xulq-atvoridagi uchinchi pir muqaddas xulqdir. Ana shu to'rt tabarruk usuldan ruxsat olib, komil pirdan rahnamolik chizig'ini olgan. Ularga faxriy unvon (Jomi' al-Suluk) berilgan. Shu bilan birga Imlo Buxoriy kotib ham hisoblangan. Buxorolik kotib hayoti haqida bizga ozgina bo'lsa-da, foydali ma'lumot beradigan manbalardan yana biri buxorolik mang'itlar sulolasi shahzodasi buxorolik²⁰ Nosiriddin Tavrotning "Tuhfa az-zoirin" kitobidir. Bu kitob muallifi asosan Imlo Buxoriyning tasavvufiy maqomi va kasbiga to'xtalib o'tgan. Buxoriy ijodida biz asosan g'azal va ruboiy shakllarini ko'rishimiz mumkin.

Asarning mazmuni "Devon Imloyi Buxoriy"²¹ tarkibida diniy-ma'rifiy, tasavvufiy, axloqiy va falsafiy ruhda ko'plab she'rlar jamlangan. Asarda Allohga muhabbat, ilmning ahamiyati, sabr-toqat, halollik, dunyoga haddan tashqari berilmaslik kabi mavzular keng yoritiladi. Bunga misol tariqasida quyidagi misrani keltirishimiz mumkin.

Forscha:²²

Ey mah-e hosn, posht-e nazar kon be su-ye ma

Zahed shekaste bad do dastat kea z hasad

Bostan-e ons, banda mag'ir az gonah

'Ervat makon, made be nowbahar sabu-ye ma

Ma'nosi:

Ey go'zallik oyidek yuzli, biz tomonga nigoh tashla,

Ey zohid, hasad sabab qo'llarin sinib kestin.

Ey mehr bog'i, guhoh uchun qo'limni ushlama,

Poklik qilmaysanmi, bahorning qadahini bizga bermaysanmi.

Ushbu misrada shoir gunoh qilishdan qaytish, hasad qilmaslik, doimo pok bo'lish kabi fazilatlarni ilgari surgan.

Shoirning asosiy maqsadi insonni ruhiy poklanishga, komillikka va ma'naviy yuksalishga chorlashdir. She'rlarda dunyo boyliklari va mol-mulkning o'tkinchiligiga urg'u berilib, haqiqiy baxt faqat ilm, diyonat va ruhiy tozalikda ekanligi uqtiriladi.

Asarda ilmga berilgan yuksak e'tibor ham alohida o'rin tutadi. Shoir ilmni insonning qalb ko'zgusi deb biladi.

²⁰ . Nosiriddin Tavrot, "Mehmonlar sovg'asi", O'zbekiston Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalari, 207-son, toshbosma, Buxoro 1910, [90-91-betlar]

²¹ 3. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalari fondi

²² 1. Imlo Buxoriy "Devoni imlo" Eron, Al-hadiy xalqaro nashrlari, [3-10-betlar]

Ilm orqali inson nafaqat dunyoviy, balki oxirat saodatiga ham erisha oladi. Shu bois devon o'z davrida ilm ahliga katta ta'sir ko'rsatgan. Adabiy xususiyatlari "Devon Imloyi Buxoriy" o'z davrining yuksak badiiy namunalaridan biridir. She'rlarda tashbeh, istiora, tajnis, tanosib kabi badiiy san'atlar keng qo'llangan. Masalan:

Forscha²³

Doshman bo'vad kasi ke namayad dava-yi ma,
Juz 'ishqi dust, kist shavad rahnama-yi ma?
Az ghayr khar sar ke guzarad ba pa-yi ma?
Ghayr az riza-yi dust che bashad riza-yi ma?
Bashad hazar martaba kamtar baqa-yi ma,
Az may shavad gushada dil-i bi-nava-yi ma.

Ma'nosi:

Bizning dardimizga davo ko'rsatgan kishi-dushman bo'lur,
Do'stning ishqidan boshqa kim bizga yo'l ko'rsatadi?
Begonadan tikan va ranjdan boshqa narsa oyog'imiz ostiga tusharmikan?
Do'stning rizosidan boshqa narsa biz uchun rozi bo'lishi mumkinmi?
Bizning umrimiz ming marotaba oz bo'lsa ham,
May(ishq sharobi) bilan g'amgin ko'nglimiz ochilib, kengayadi.

Misralarda ko'pincha Qur'on oyatlari va hadislarining ma'nolari badiiy tarzda ifodalangan bo'lib, ular asarga diniy-falsafiy ruh bag'ishlaydi. Shoirning ijodi Alisher Navoiy,²⁴ Hofiz, Sa'diy kabi mumtoz shoirlarning an'analari bilan uyg'unlashib ketadi. Ammo u bu g'oyalarni o'z davrining ijtimoiy hayotiga moslashtirib, milliy adabiy muhitda qayta talqin qilgan. Devonning yana bir o'ziga xos jihati uning tilida namoyon bo'ladi. Fors-tojik adabiyotiga mansub bo'lishiga qaramay, unda turkiy xalqlarga xos iboralar, ma'naviy qadriyatlar ham sezilib turadi. Bu esa asarning keng kitobxonlar ommasiga yaqinlashuviga xizmat qilgan.

Ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyati. Bugungi kunda "Devon Imloyi Buxoriy"ni o'rganish yoshlar tarbiyasi uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki unda ilgari surilgan g'oyalar — halollik, sabr-toqat, ilmga chanqoqlik, dunyo lazzeatlariga berilmaslik va Allohga muhabbat — har bir inson uchun umumbashariy qadriyat hisoblanadi. Asar yoshlarni milliy va diniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda, ularni vatanparvar, diyonatli va komil inson sifatida shakllantirishda katta o'rin tutadi. Devon nafaqat adabiy meros, balki ma'naviy-ma'rifiy qo'llanma vazifasini ham bajaradi. Shuningdek, globallashtirish sharoitida yoshlarning ongini turli yot g'oyalardan asrashda, ularni milliy o'zlik va madaniyatga sodiq etib tarbiyalashda bunday mumtoz asarlarning o'rni beqiyosdir.

Xulosa "Devon Imloyi Buxoriy" Sharq mumtoz adabiyotining bebaho yodgorliklaridan biridir. U o'zida diniy, axloqiy va falsafiy g'oyalarni mujassam etib, nafaqat o'z davrida, balki bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib

²³ 1.Imlo Buxoriy "Devoni imlo" Eron, Al-hadiy xalqaro nashrlari, [3-10-betlar]

²⁴ 2.Mulla Abdurrahmon Tamkin, Matal al-Fakhira va Ma'alib al-Dhahira, Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar xazinasi, № 8235, [412-sahifa.]

aytganda, “Devon Imloyi Buxoriy” milliy adabiy merosimizning yorqin namunasi bo‘lib, u nafaqat o‘tmishni anglash, balki bugungi va kelajak avlodni ma’naviy tarbiyalashda ham beqiyos ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Imlo Buxoriy “Devoni imlo” Eron, Al-hadiy xalqaro nashrlari, [3-10-betlar]
- 2.Mulla Abdurrahmon Tamkin, Matal al-Fakhira va Maalib al-Dhahira, Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozmalar xazinasi, № 8235, [412-sahifa.]
3. O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozmalari fondi